

KRONIEK VAN EEN VERLOREN GEGANE WERELD

Over de volkstypes in het sociale netwerk van de Oudenaardse Poort (1945-1965)

Deel 1

Rik VAN DAMME

In deze tijd de geschiedenis schrijven van een kleurrijke volksbuurt die nu definitief verdwenen is, zou je kunnen vergelijken met een gebroken vaas waarvan men zoveel mogelijk brokjes wil verzamelen en weer aan mekaar klevan. Dit is de indruk die ik heb nadat ik voor dit artikel, naast mijn persoonlijke jeugdherinneringen ook nog de verhalen noteerde van de laatste nog in leven zijnde getuigen van een verdwenen wereld. Uit al deze gesprekken puurde ik de nodige gegevens om zo dicht mogelijk het sociale netwerk te reconstrueren met de daarbij horende figuren. Waar het een meerwaarde had heb ik ook enkele passages ingelast uit de memoires die mijn broer René (1932-2005) kort voor zijn dood nog neergeschreven heeft. Gelukkig heb ik ter illustratie nog enkele foto's uit die jaren kunnen op de kop tikken. Ik begin mijn verhaal met de beschrijving van twee belangrijke trepunten die een belangrijke rol speelden in het bonte leven van deze buurt: het werkhuis van Willems en de centraal gelegen herberg "In de Stad Kortrijk".

De Oudenaardse Poort

In nummer 258 van *Gerardimontium*, bracht ik het boeiende verhaal van paracommando Jozef Roman. Om zijn sociale achtergrond te schetsen heb ik toen een uitgebreide beschrijving gegeven van onze straat. Het sociale weefsel was zeer veelzijdig en bestond uit een bonte mengeling van winkeltjes, kleine boerderijen, herbergen met de daarbij horende volksspelen, twee bakkers, drie beenhouwers, twee haarkappers, twee smidsen, een annemer, een steenkapper en vele arbeiders die meestal bij de "Zweden" werkten of in de Waalse industriebekkens. Van de welvaartsstaat of de consumptiemaatschappij was er nog geen sprake. De meeste huizen hadden geen stromend water, badkamer, toilet met spoeling en er kon slechts één woonruimte verwarmd worden met een kachel. Televisie was onbestaande en een radio in huis was het moderne venster of beter oor op de wereld. Mijn broer beschrijft de introductie bij ons thuis van dit magisch instrument kort voor de oorlog:

"Een radio in de huiskamer vertegenwoordigde in die tijd het summum van technologie en "in" zijn. Op een regenachtige, donkere avond kwam vader

Albert thuis van zijn werk in Braine-le-Comte en had een enorme kartonnen doos bij die met veel omzichtigheid in de voorplaats werd neergelaten. Dat was onze eerste radio, een S.B.R. laatste model waarvoor vader fier verklaarde dat de voorzijde van de houten kast de vorm had van de eeuweestpaleizen in Brussel na de wereldtentoonstelling van 1935. Toen moeder niet onder de indruk was van al dat fraais omdat ze waarschijnlijk andere aankoopprioriteiten had, voegde hij er verongelikt aan toe dat hij die

unieke kans, dank zij zijn vriend van een vriend, toch niet zo maar kon laten voorbijgaan. Achteraf bleek moeder toch bijgedraaid te zijn want weldra morrelde zij zelf aan de knoppen en zong tijdens het strijken mee met Rina Ketty en Tino Rossi."

Mijn verhaal is dus absoluut niet een verheerlijking van die "goede oude tijd", maar wel een objectieve beschrijving van de sociale toestanden, die nu toch gelukkig reeds achter ons liggen. Onder de

De Oudenaardse Poort met links de herberg "In de Stad Kortrijk", later "In de Stad Brussel", het ouderlijk huis van Rik Van Damme met ernaast het werkhuis van Willems

volkse types waren er ook marginale gevallen, maar toch waren ze niet ongelukkig en zijn ze niet weg te denken uit het dagelijkse leven van ons "gebuurte" kort na de oorlog. Ik begin met de beschrijving van de twee belangrijkste trefpunten : Het werkhuis van Willems en de herberg *In de Stad Kortrijk*.

Het werkhuis van Willems gebroeders

Theofiel Willems¹, in de volksmond *File* genoemd, had als smid lange tijd in de *Zwartfabriek*² gewerkt aan de Lessensepoort. In de jaren 1930 was hij samen met zijn vrouw, Marieken, een fietsenwinkel begonnen aan de Oudenaardse Poort. Ze verkochten rijwielen van het merk *Akor* zodat men al vlug sprak over *File en Marieken Akor*.

Ze hadden twee zoons, Willem en Arthur, die ook als jonge mannen hun weg gezocht hadden in de wereld van de autotechniek en de metaalbewerking. Maar de oorlog had daar een negatieve rol in gespeeld. Ze werden immers beiden gemobiliseerd en in 1940 meegesleurd in de oorlog. Arthur verbleef als krijgsge-

File en Marieken (Akor) Willems

vangene in een Duits kamp, waar de ontberingen hem voor het leven getekend hebben. Zijn gezondheid had er zwaar onder geleden en hij kon alleen nog zijn man staan als techniker voor het "fijne" werk en het onderhoud van het atelier. Willem, zijn jongere broer (° 1916) was forser gebouwd. Hij had zijn

stiel geleerd in de garage *Fresin* in Lessen. Hij had een aangeboren interesse voor mechanica, autotechniek en zelfs elektriciteit. Daarenboven was hij een spirituele humorist en gedreven verteller. Willem was als soldaat betrokken bij de aftocht en de capitulatie van het Belgisch leger. Met zijn legervrachtwagen geraakte hij geïsoleerd en vluchtte er mee naar het Zuiden van Frankrijk. Onderweg toonde hij zijn grote solidariteit met de vele vluchtelingen die te voet op den dool waren en nam er zo veel mogelijk mee. Na de oorlog heeft het niet veel gescheeld of heel zijn avontuur werd hem als een vorm van desertie aangerekend.

In 1948 besloten de gebroeders om met de financiële steun van vader *File*, "op hun eigen" te beginnen met een smidse en metaalverwerkend atelier. Er werden draaibanken, meerdere boormachines, schaven, slijpstenen,... enz. aangekocht. Het werkhuis werd naast mijn ouderlijk huis rechtover de winkel *Het Schilderken* ingericht. Daartoe werd een deel van de afspanning *Het*

Gezicht op het werkhuis van Willems en het ouderlijk huis van R. Van Damme, enkele jaren voor de sloop

1. Théophile Willems, geboren te Overboelare op 25 maart 1883, gehuwd met Maria Wynant.
2. *De Fabrique de Produits Chimiques de Grammont*, in de volksmond *de Zwartfabriek*, produceerde van 1886 tot ca. 1950 beenzwart en bijproducten. De fabriek was gelegen langs de Groteweg ter hoogte van de huidige spoorwegbrug te Overboelare.

Rik Van Damme 15 jaar, voor zijn ouderlijk huis en het werkhuis van Willems, links staat Lucien Callens. Bovenaan is nog een deel van de afspanning 'Het Warregaren' te zien.

Warregaren afgebroken, dat ooit nog door mijn voorouders werd uitgebaat. Met de huidige wetgeving zou het onmogelijk zijn, om een atelier met zoveel geluidshinder midden in een woonwijk op te starten. Naast de fietswinkel van *File* was er ook een hoefsmid, maar die zijn atelier was achteraan in stallingen ondergebracht en hinderde niemand. Integendeel... het behoorde tot het straatbeeld hoe boeren met hun pas beslagen paarden met kletterende hoeven naar huis reden. Eigenaardig genoeg was iedereen bij ons thuis, vrij vlug vertrouwd met al dat achtergrondlawaai en bij manier van spreken, hoorden we dat zelfs niet meer. De Willemsen werden heel goede burens en het atelier was na de werkuren een ontmoetingsplaats voor heel wat mensen die er een praatje kwamen maken. Het was geen praatcafé... maar een praatatelier waar mijn broer en ik met volle

teugen genoten van de heroïsche verhalen die er verteld werden. Willem ging immers na 17 uur wanneer de "gasten" vertrokken waren ook vlug naar huis om wat te eten, en kwam dan spoedig terug om nog een of ander af te werken... of gewoon wat na te praten. Hij was daarenboven een verstokte duivenmelker en dat zorgde voor heel wat geanimeerde gesprekken over de voorbije of aanstaande vluchten. Wie af te rekenen kreeg met een of ander defect aan een fiets of werktuig, werd door Willem gratis en met een kwinkslag uit de nood geholpen. Het bedrijfje kende een goede start en kwam al heel vlug tot een merkwaardige bloei door de productie en herstelling van allerlei machines voor weverijen, meubelfabrieken, betonwerven en allerlei aannemers o.a. van wegenwerken. Op een bepaald ogenblik werd er zelfs ernstig aan gedacht om een machine uit te vinden om aardappelen te rooien: een *patattenmachien!* De drijvende kracht achter het hele project was *Zwarte Charel*³, een uitzonderlijk begaafde smid en techniek die bij de *Union Allumettière* gewerkt had en zelfs nog een tijdje in Marokko om er allerlei machines te monteren. Samen met Willem werd de realisatie na de werkuren met goede moed aangepakt; het gonsde van de bedrijvigheid: er werd met krijt op de vloer getekend, en allerlei onderdelen vervaardigd. Dag na dag werd het prototype verbeterd en verfijnd tot het moment dat het klaar was om getest te worden. Fernand De Temmerman, de jongste zoon van een boerderij in de buurt, zorgde voor een proefveld en met zijn paard, werd onder grote belangstelling "het machien" naar het veld getrokken waar het uitgebreid getest werd. Willem en Charel keken goed toe en noteerden zorgvuldig de verbeteringen die moesten aangebracht worden. Het ontwerp was goed maar toch slaagden ze er niet in om de hele onderneming tot een goed einde te brengen. Willem en Charel bleven herhalen dat het

Portret van Zwarte Charel (de Vogelaere)

vooral de zware grond was die hen parten speelde en dat het in zandgrond zeker zou gewerkt hebben. Ik ben ervan overtuigd dat met de nodige steun van stad, provincie of de Boerenbond, het project een betere afloop zou gekend hebben. Wanneer ik nu op het veld aardappelen machinaal zie rooien, dan valt het mij op dat het principe ongeveer hetzelfde is gebleven... en dan denk ik niet zonder enige fierheid maar ook met weemoed terug aan wat Willem en Charel gepresteerd hadden. Zij waren erin geslaagd om zonder ingenieurs en gespecialiseerde technici, alleen steunend op hun vakmanschap en ervaring, een prototype te ontwerpen dat mocht gezien zijn. Nu nog zie ik in mijn herinnering, hoe ze samen bepaalde onderdelen in het smidsvuur opwarmden, het dan op het aambeeld sleurden en het met een ongelooflijke kracht hamerden tot het de gewenste vorm had. Jammer dat er toen geen camera's aanwezig waren om deze bovenmenselijke taferelen uit de "onderwereld" vast te leggen. Ik zal die beelden nooit vergeten. Ik stel me zelfs de vraag of er nu nog ergens in

3. Charles De Vogelaere, geboren te Goferdinge op 3 januari 1891 en overleden in 1972; gehuwd met Mathilde Boetman.

Willem Willems met zijn zoon Lionel

Geraardsbergen een smidse bestaat. Ik betwijfel het.

Een andere merkwaardige gebeurtenis in de ontwikkeling van het bedrijf was de aankoop van een auto. Na de oorlog deed de ontplofingsmotor, zijn weliswaar bescheiden, maar toch revolutionaire intrede. Mijn broer René beschrijft in zijn memoires zeer plastisch deze aanrollende motoriseringsgolf:

"De naoorlogse periode bracht een stortvloed van vernieuwing en "anders kunnen" mee. Geleidelijk aan verdween de Erzsatzrommel en was er weer van alles en nog wat te krijgen waar tijdens de oorlogsjaren alleen maar kon van gedroomd worden. Het was ook de periode van de "hermotorisering"; uit allerlei schuurtjes en hokjes en vanachter balen stro kwamen ze te voorschijn: de niet door de Duitsers gevonden Citroëns, Chevrolet, Fords en andere zeldzaamheden want nieuwe auto's waren slechts met de druppelteller en veel steekpenningen te krijgen, en dan nog waren het slechts hier en daar een Engelse Morris of Austin of ook soms de Renault Juvaquatre. In onze straat was er een kleine eenmans garage waar vooral de opnieuw gemotoriseerde marktkramers met hun voertuigen kwamen voor onderhoud en een of andere herstelling. Ik mocht van

de garagebaas Raaf meehelpen knutselen aan die, achteraf bekeken, wonderlijke gedachten; het waren bijna stuk voor stuk "camionetten" die ontstaan waren door het afzagen, net achter de voorzetels, van het personenwagenkoetswerk, een houten bak erop, sterkere veren onder de achteras en klaar was kees. De mooiste van al vond ik een donkergrijze Auburn, die in betere tijden een dure sportcoupé geweest was met een enorme 8-cylinder-in lijn motor en draadspaakwielen met een naafmoer, die zoals op racewagens, met een hamer los of vast werden geklopt. Onderdelen waren toen amper te vinden, en daardoor vonden soms de meest wonderbaarlijke operaties plaats. Er reed zelfs een Citroën B-12 rond met een houten tandwiel in de oliepompe...".

Een gelijkaardig scenario werd er door Willem gevolgd om het transportprobleem van het startende bedrijf op te lossen. Alle begin is moeilijk en Willem had na de oorlog een zware motor met zijspan gekocht om zijn vervoer te doen. Het was een "INDIAN" van het Amerikaanse leger. Hij was trouwens maar gedeeltelijk herspoten en hier en daar was de kakikleur nog goed te zien. Na een tijdje volstond dit niet om de transportnoden van de groeiende

firma op te vangen, en werd er naar een auto uitgekeken. Een Citroën, bouwjaar 1932, werd voor een zacht prijsje gekocht en aan een grondige metamorfose onderworpen. Eerst en vooral kreeg de motor een grondige "revisie" en dan werd onder grote belangstelling, de achterste helft van het koetswerk afgezaagd en vervangen door een metalen laadbak. Heel de operatie werd in de open poort van het atelier uitgevoerd en veel burens stonden met open mond, het vakmanschap, de vindingrijkheid en de krachttoeren van Willem te bewonderen. Ook voor mij was dat een schouwspel dat ik vol bewondering op de voet volgde. Het was ook de eerste auto waarin ik eens mocht meedrijven. Het was een luid ronkend vehikel dat nu zeker niet meer door de schouwing zou geraaken... maar toch werd er heel wat mee vervoerd. De metamorfose was schitterend geslaagd en sprak tot de verbeelding van sommige burens. In de Reepstraat woonde Tuur Van Oppens die thuis petrol verkocht maar ook bier op flessen trok en uitvoerde. Hij had na overleg met Willem een sierlijke Packard gekocht, een Amerikaanse luxewagen uit de

Donald Van Oppens (links) voor een rij bierbakken

jaren 1930. In sommige zwart-wit films reden gangsters met zulke exemplaren rond. Maar ook deze mooie prestigieuze *limousine* ontsnapte niet aan de hoger beschreven verminking. Het achterste gedeelte werd ook weggezaagd en vervangen door een grote laadbak. Tuur en zijn zoon Donald waren tevreden en zo fier als een gieter... maar het liedje duurde niet lang want het benzineverbruik was enorm en niet te betalen. Er werd een goedkopere oplossing gezocht en ook gevonden met de aankoop van een oude legertruck. De *Citroën* van Willem heeft enkele jaren goede dienst gedaan, maar op een dag werd hij door een zware vrachtwagen aangereden en was niet meer te herstellen... Er werd een tweedehands bestelwagentje gekocht van het merk *Morris*. Eens dat het helemaal opgeknapt was werd het mooi grijs geschilderd. Lionel (° 1954), het zoontje van Willem had er op een dag met rode verf kindertekeningen op geverfd... Willem was niet boos, moest er eens hartelijk om lachen en zei: "Iedereen zal nu wel weten... dat dit een wagen van Willems is."

Het bedrijf groeide uit zijn voegen... en er werd naar een andere locatie uitgekeken die meer ruimte bood. Uiteindelijk werd op de Ezelberg naast de spoorweg een woonhuis gekocht met aanpalende magazijnen. Alle machines werden verhuisd en de firma nam een tweede succesvolle doorstart... De meubelfabriek *De Vlaminck* kocht het leegstaand werkhuis om er hout in te stapelen. Hiermee verdween een belangrijke schakel in het sociale netwerk van onze straat. Het was in ons huis merkbaar stil geworden want we misten toch Willem met al zijn verhalen.

"In de Stad Kortrijk"

In de Stad Kortrijk, 50 meter voor de verkeerslichten van de Astridlaan op het grondgebied Goeferinge, een herberg waar volkse geschiedenis geschreven werd, is terug te voeren tot een sociaaleconomisch fenomeen dat voor de oorlog en ook nog tot de

Familiefoto van Baptist 'Tiste' Callens en Helena Van Damme met hun vier kinderen: Albert, Georgette, Suzanne en Nelly

jaren 1960, aan de orde was. Voor de levensnoodzakelijke voedingswaren waren er voldoende winkeltjes en enkele boerderijen waar het nodige kon aangekocht worden. Maar omdat er in de buurt nog geen grootwoningen waren en koning auto nog zijn intrede niet had gedaan, waren er "leurders" die met paard en kar rondreden om van alles en nog wat aan de deur te verkopen; zoals rieten manden, korven, lijnwaad, ondergoed, handdoeken, potten en pannen... enz.. Nu en dan kwam er ook een *scharesliep* rond om messen en scharen te slijpen. Ook stoelen waarvan de zitting uit gesneden en gevlochten riet bestond, kon op het plein rechtover de herberg *In de Stad Kortrijk* hersteld worden onder de nieuwsgierige blikken van de straatridders. De leurders die nu en dan in onze straat neerstreken waren meestal West-Vlamingen... onder hen ook een zekere Baptist Callens en Richard de Ruyter. Baptist, in de volksmond *Tiste*, ontmoette hier Helena Van Damme alias *Make Leine* waarmee hij in het huwelijk trad. Ook Richard vond hier in Berta de vrouw van zijn leven. *Tiste* leurde op het platteland met brillen maar startte voor de oorlog met *Leine* de herberg *In de Stad Kortrijk* op. Al heel vlug werd dat de uitvalsbasis van

de West-Vlaamse leurders die hier konden logeren op voorwaarde dat ze in de keuken zelf voor hun eten zorgden, wat ze ook deden. Hun paarden werden dan op stal gezet bij Henri Van Damme, de broer van *Leine*, die dichtbij een boerderij had. *Make Leine* zorgde soms ook voor de financiering: ze schoot het geld voor waarmee er spelden, nagels, gespen en andere prularia konden aangekocht worden. Wanneer alles aan de man gebracht was, werd de schuld afbetaald. Onder hen was er een zeker *Kroes* die geen geld kon beheren, alles opdronk en er ook overleden is. In de loop van de jaren 1960 zijn de leurders uit het straatbeeld verdwenen. Ondertussen was *In de Stad Kortrijk* uitgegroeid tot een onweerstaanbare trekpleister voor alle burens die bedreven waren in een of ander volksspel; kaarten, bakschieten en vogelpik genoten een grote belangstelling. Er waren gedreven kampioenen, die met de nodige emoties met mekaar in het strijdperk traden... tot soms in de late uurtjes. In de zomer was er ook een bolbaan beschikbaar aan de overkant van de straat. Met kermis Sint Adriaan in juni of een andere gelegenheid werden wedstrijden georganiseerd en waren er mooie prijzen te winnen waaronder soms een haan of een

Links Richard De Ruyter, rechts zijn vrouw Bertha

konijn. Bij ons thuis zorgde dat soms voor unieke taferelen. Mijn broer beschrijft ze als volgt:

"Onze Pa was een enthousiaste deelnemer en kwam dikwijls thuis in zeer vrolijke toestand maar met allerhande prijzen waarvoor soms in allerijl een noodverblijf moest getimmerd worden, want hanen en konijnen werden toen meer gewaardeerd dan alle andere prullen. Moeder Germaine kon er niet om lachen en liet dat ook duidelijk merken. Vooral wanneer het prijsbeest op ons koertje moest geslacht worden was ze in alle staten..."

In de volksmond werd *Tiste* zijn café eerder "Op den hoek" genoemd en vooral op zaterdag en zondag was het er een komen en gaan. Er werden ettelijke pintjes gedronken en meer dan een sigaret of sigaar opgestoken. Een rookverbod was toen nog niet aan de orde en het dient gezegd: het alcoholisme was in sommige gezinnen een nijpend probleem alhoewel *Tiste* heel streng was en geen bier meer verkocht aan iemand die duidelijk genoeg gedronken had. Er stond ook een monumentaal speelorgel, dat met de hand moest opgedraaid worden en dat altijd dezelfde deuntjes afspeelde. Vooral met de kermis en op feestdagen werd er flink wat muziek gemaakt en gedanst... Mijn vader ging vooral de zondagvoormiddag een kaartje leggen en wat

praten over "het nieuws van den dag". Aan de zijgevel van de herberg had Baptist een lange houten bank laten installeren, waar vooral oudere mensen, zoals mijn grootvader, kwamen samenzitten om wat te babbelen of gewoon wat te mijmeren over vervlogen tijden.

Maar Baptist en *Leine* werden een dagje ouder en de dagelijkse zorg voor de goede gang van zaken begon zwaar te wegen. Te meer omdat Baptist iedere dag de gelachzaal grondig schuurde en alle tafels en stoelen weer netjes op hun plaats zette. Na zijn overlijden op het einde van de jaren 1950 werd de zaak overgenomen door Georges Andries en zijn vrouw Clara. *Leine* ging bij haar dochter wonen aan de overkant van de straat. "Stad Kortrijk" werd omgedoopt tot "Stad Brussel" maar voor de meeste klanten maakt dat niet veel uit, ze gingen nog altijd kaarten "Op den hoek" zoals het in de volksmond genoemd werd... Georges en Clara deden hun best om de goede reputatie van het "huis" hoog te houden. Georges moderniseerde zelfs de bolbaan door voor verlichting te zorgen, zodat er tijdens mooie zomeravonden, tot in de kleine uurtjes kon gebold worden. Het antieke mechanisch orgel werd vervangen door een Amerikaanse jukebox met alle populaire hits van de dag. Maar na Expo '58 en de culturele revolutie van '68, tekende

zich duidelijk een verschuiving af in de generaties. De oude garde schoof langzaam op en werd maar met mondjesmaat opgevolgd door jonge mensen die er een andere *modus vivendi* op nahielden. De gouden tijden van Baptist en *Leine* waren voorbij, en ook de andere eigenaars die Georges en Clara opvolgden slaagden er niet in om het tij te doen keren. De herberg bestaat nog altijd maar opent alleen nog in het weekend zijn deuren. De nazaten van Baptist en *Leine* spreken nu nog met een zekere weemoed over de veelzijdige uitstraling die *In de Stad Kortrijk* gehad heeft voor heel wat mensen aan de Oudenaardse Poort.

(Wordt vervolgd)

Rik Van Damme
vandammehenri@skynet.be

Leurders aan de deur van café "In de Stad Kortrijk"